

יוסי זילבר

שיטת רש"י בדיון "הגעת זמן" - רפ"ם ה. יב: , מח: , נוז.

המטרה: ברור שיטת רש"י, לגבי דין: "הגיע זמן ולא נישאו אוכלות משלו ואוכלות בתרומה". - כמו מי מן האמוראים הדנים בסוגיא זו פוסק רש"י להלכה?

שיטות האמוראים:

המקורות של דין הגעת זמן - במשנה בדרף נוז., ובדפ"ם ב. - ב.: נחלקו האמוראים, באלו נסיבות נאמר דין זה, ובאלו לא נאמר. הועלו שם שתי תפיסות עיקריות המתפרסות על שלשה אמוראים.

1. רב יוסף ורב אשי: בכל אונס לא אוכלות בין באונס מצד הבעל וכ"ש באונס (ובודאי במזיד) מצד האשה. אוכלות - רק אם הבעל עכב במזיד. להלן תיקרא שיטה זו - שיטת רב אשי.

2. רב אחאי: בכל אונס אוכלות - אפילו באונס מצד האשה וכ"ש באונס (ובודאי במזיד) מצד הבעל רק אם האשה עכבה במזיד - לא אוכלת. (ראה טבלה להלן).

שיטת רש"י: לגבי נסיבות הדין גילה לנו רש"י ב-מס' מקומות: בדרף ב. ד"ה "הגיע זמן." - "לקמן מפרש שעכב הבעל". ובדומה בדרף נוז. ד"ה "ולא נישאו" - "שהבעלים מעכבין ואידי דתנא נישא בדיתהי תנא סיפא נמי בדיתהי". מדבריו אלו משתמע לכאורה שסובר כרב אשי - הן בגלל שנסיבות הדין רק כאשר עיכב הבעל. והן בגלל שהנימוק "אידי דתנא רישא וכו', נאמר בדרף ב: בשיטת רב אשי.

אולם בדרף מח: ד"ה "ולא נישאו" כותב רש"י - "כגון שעכב החתן אן אונס שלו". ולפי זה לא יכול רש"י לסבור כרב אשי שהרי לדעתו אין האשה אוכלת במקרי אונס כלל? ועוד: גם לשיטת ר' אחאי אינו מתאים שהרי לדבריו - בכל אונס אוכלת, גם באונס שלה. ואילו בדרף מח: מדגיש רש"י "אונס שלו" ולא שלה!

לשם הבלטת הבעיה נתאר זאת בטבלה:

מי ולמה מעכב הסוגר	הבעל באונס	האשה באונס	הבעל במזיד	האשה במזיד
ר' יוסף - רב אשי	לא אוכלת	לא אוכלת	אוכלת	לא אוכלת
רב אחאי	אוכלת	אוכלת	אוכלת	לא אוכלת
רש"י	אוכלת	לא אוכלת	אוכלת	לא אוכלת

הערה: החיצים מציינים את המקומות בהם חולק רש"י על האמוראים השונים.

אם כן - כמי מהאמוראים פסק רש"י?

במאירי מופיעה "גירסת הספרים" - גירסה מחודשת לחלק האחרון בסוגיא בדף י: במקום דעתו של רב אשי.

לפי גירסה זו אין גורסים "אמר ר' אשי... כל אונסא לא אכלה. אלא - "לעולם אימא לך אונסא לא אכלה" ומסיק מגירסה זאת המאירי ש"כל אונס הבא מחמת הנשים - אינו אונס" כלשונו שם, ובאמת במשנה היה מן הראוי לכתוב "לא נשאו" שמשמעו - אוכלות רק כאשר הבעל מעכב מסיבה כלשהי - מזיד או אונס. ואילו הלשון לא נישאו משמעה שגם באונס מצד האשה אוכלת (וכך אכן סבר רב אחאי אלא - אידי דתנא רישא בדידה, תנא סיפא בדידה...) עד כאן דבר המאירי.

כעת הכל ברור. רש"י גורס במסקנת הסוגיה בדף ב: כגירסת הספרים. ולכן בדף מח: כתב שאוכלות בהגעת זמן - כשהבעל הזיד או נאנס. ותירוץ הגמ' "אידי דתנא רישא בדידה וכו'" מופיע במפורש בדבריו בדף נז.

וא"כ מתברר כעת, שכאשו כתב בדף ב. ובדף נז. שאוכלות במקרה ש"עכב הבעל" - כוונתו לומר עיכוב כלשהו - בין במזיד ובין באונס, ואת דעתו המפורשת גילה בדף מח: עפ"י העקרון -

"דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר".

יוסי זילבר

כתובות דפים נח. - קח.

המטרה: מציאת מכנה משותף בין מחלוקות רש"י ותוס' בדף נח. ובדף קח., ועל פיו - הבנת שיטתם ביחס בין המושגים ההפוכים: "זו ואין צ"ל זו קתני" ובין - "לא זו אף זו קתני" ובאפשרות המצאותם במשנה/ברייתא אחת.

ב-דף נח. מבארת הגמ' את הצורך בהבאת 3 דוגמאות במשנה [נז.]. לדין - "היבם אינו מאכיל בתרומה":

הדוגמא ה-I: "עשתה 6 חדשים בפני הבעל ו-6 חדשים בפני היבם"

ה-II: "ואפילו כולן בפני הבעל חסר יום אחד בפני היבם"

ה-III: "או כולן בפני היבם חסר יום אחד בפני הבעל"

בכל שלוש הדוגמאות האשה "אינה אוכלת בתרומה".

מפרוש רש"י בגמ' [נח. ד"ה השתא] משמע שהצריכותא נעשית בין המקרים I, II, ו - I ל-II וכך שואלת הגמ':

אם במקרה I בו עשתה 6 ח' בפני הבעל, ויותר מכך - במקרה II בו עשתה שנה שלמה פחות יום בפני הבעל - אינה אוכלת בתרומה. כ"ש שבמקרה II, בו עשתה רק יום אחד בפני הבעל - שלא תאכל בתרומה, (כי "היבם אינו מאכיל בתרומה" והבעל כן), א"כ - לשם מה נכתב מקרה II?!

עונה הגמ': "זו ואין צריך לומר זו קתני". אכן מקרה II מיותר, אלא-זו ואצ"ל זו קתני. זוהי שיטת רש"י.

שיטת תוס': לדעת תוס' [נח. ד"ה השתא] (וכמבואר בהרחבה בתוס' רא"ש) - אין לגרוס במשנה את מקרה II כלל.

ואם כך - גם בגמ' הצריכותא נעשית רק בין המקרים I ו-II, באופן הבא:

הגמ' שואלת - אם במקרה II בו עשתה שנה שלימה פחות יום בפני הבעל - אינה אוכלת בתרומה, - כ"ש שבמקרה I בו עשתה רק 6 חדשים בפני הבעל שלא תאכל בתרומה. א"כ לשם מה נכתב מקרה II?!

עונה הגמ': (גם כאן משנה תוס' את גירסת הגמ'): "לא זו אף זו קתני" אכן מקרה I מיותר אלא - לא זו אף זו קתני.

בסוגייתנו תוס' לא מציין שום הכרח לסיבת מחלוקתו ול-2(ו) שינויי הגירסא (במשנה ובגמרא) מלבד העובדה ש-"כך מוכיח בירושלמי". לשם מציאת החרכם של רש"י ותוס' כאן נעיין במחלוקת נוספת שלהם - לקמן בדף קח. שם ההכרחים מפורשים יותר, וננסה למצא עקביות בין 2 המחלוקות - הן בשיטת רש"י והן בשיטת תוס'.

בדף קח. מובאת הבריתא: "תורמין על האבוד ועל הגבוי ועל העתיד ליגבות".

שיטת תוס'

[ד"ה ועל] - "בא ליד גבאי ואבד"

"גבוי ביד השליח ונאבד מיד השליח לאחר שנתרמה התרומה"

"שיבוא לידי גיבוי לבסוף"

שיטת רש"י

I) על האבוד - "אף על מי ששלח שקלו ואבד"

II) "ועל הגבוי" - "שעדיין לא הגיע כאן"

III) "ועל העתיד לגבות" - "ואפילו לא נגבה לאחר מכאן".

אחד מהכרחי תוס', לפרש שלא כרש"י הוא זה: היחס, לשיטת רש"י בין המקרים I ו-II הינו יחס של "זו ואין צריך לומר זו קתני" - שהרי אם במקרה I, בו התרומה כבר אבדה, - בכל זאת "תורמין" - כ"ש שבמקרה II בו התרומה צריכה עוד להגיע - ודאי שתורמין! עד כאן - אין שום בעיה, אלא שלשיטת רש"י יוצא גם, שהיחס בין המקרים I ו-II, ל-II ו-III הינו - "לו זו אף זו קתני" כיון שהחידוש במקרה III, בו נפסק "תורמין" אפילו אם התרומה כלל לא נשלחה, ואף אם לא תשלח בעתיד, - גדול הרבה יותר ממקרים I, II ו-III! כלומר - לשיטת רש"י יוצא, שבאותה ברייתא - בנוי חלקה האחד באופן של "זו ואצ"ל זו" וחלקה האחר - באופן של "לא זו אף זו" אולם לשיטת תוס' כל הברייתא בנויה באופן אחיד של "לא זו אף זו קתני": תורמין, - לא רק על התרומה שהגיעה כבר לידי הגבאי ואבדה ממנו (מקרה I) אלא אפילו אם נאבדה מיד השליח (וכלל לא הגיעה לגבאי - מקרה II), והחידוש הגדול ביותר - אפילו אם עדיין לא נתרמה כלל (בתנאי שתגיע לבסוף - מקרה III).

כעת נחזור לסוגיא בדף נח.

גם כאן חוזרות השיטות על עצמן. לשיטת תוסי' היחס בין המקרים I-II - הוא "לא זו אף זו קתני" - מבנה אחיד בכל המשנה. ביחס זה בין 2 המקרים הללו מודה גם רש"י. אלא שתוסי', נאמן לשיטתו, אינו גורס את מקרה II במשנה, המאלץ את רש"י, שכן גורס אותו, להסביר שהיחס בין שני המקרים הראשונים לשלישי - הינו "זו ואצל זו". כלומר כתיבת מקרה II במשנה גוררת חוסר אחידות במבנה שלה - דבר שתוסי' אינו מוכן לקבלו כמבואר במפורש בדבריו בדף קח., לגבי הסוגיא שם.

ואילו רש"י הגורס מקרה זה במשנה - אזיל לשיטתיה הכא ובדף קח. - ב-2 הסוגיות מצוי, לשיטת רש"י חוסר אחידות במבנה המשנה/הברייתא - דבר שרש"י אינו מוטרד ממנו, ונימוקו שמור עימו.

לסיכום:

מצינו מחלוקת שיטתית בנושא הצורך במבנה אחיד במשנה / בברייתא, - בין רש"י שאינו דורש קיום תנאי זה, לתוסי' שמקיימו ואף במחיר שינויי גירסאות.

אחר העיון מצאתי גמרא מפורשת הסותרת לכאורה, את העיקרון שקבענו בשיטת תוסי'.

בהוריות ב. שואלת הגמ': "בשלמא רישא - לא זו אף זו קתני, אלא סיפא דלחיובא - איפכא מיבעי ליה!" ויעונה: "זו ואין צריך לומר זו קתני" (ב:). משמע במפורש, שבאותה משנה מתאפשר מבנה לא אחיד בין הרישא לסיפא!

אולם המעיין ימצא שחוסר האחידות שם הוא בין הרישא לסיפא בלבד ולא בתוך משפט אחד מהרישא או הסיפא. בתוך משפט אחד, יטען תוסי', אין לשנות מהמבנה, וכן הואינו למעלה בשיטתו ב-2 מקומות בהם היה משפט אחד, כך נתרץ בדעת תוסי'. ובדעת רש"י נאמר, שהוא הרחיב את העיקרון המובא לגבי המשנה בהוריות - עיקרון הוסר האחידות - גם למשפט אחד, כפי שהראינו למעלה.